

WANAE STAKLET

1257

102/3 MK
KCSE
KISWAHILI
KARATASI YA 3
FASIH
MWONGOZO WA KUSAHIIISHIA
November 2019

**THE KENYA NATIONAL EXAMINATIONS COUNCIL
KENYA CERTIFICATE OF SECONDARY EDUCATION**

KISWAHILI
KARATASI YA 3
FASIH
Mwongozo wa Kusahihishia
(SIRI)

**MWONGOZO HUU WA KUSAHIIISHIA NI MILKI YA BARAZA LA MITIHANI YA
KITAIFA LA KENYA (KNEC) NA SHARTI KUREJESHWA KWA BARAZA HILI
BAADA YA USAHIHISHAJI.**

Mwongozo huu wa kusahihishia una kurasa 15 zilizopigwa chapa.

1.

(a) i

- (i) Haya ni maneno ya msimulizi/mwandishi
- (ii) Yanamhusu Selume
- (iii) Yumo kwenye kituo cha Afya cha Mwanzo Mpya
- (iv) Anawazia changamoto alizopata alipokuwa akifanya kazi kwenye hospitali ya ~~otu~~ umma. Kwa mfano, ukosefu wa vifaa vya kimsingi kama vile glavu.
- (v) Hali imekuwa afadhalii baada ya kuajiriwa katika kituo cha Mwanzo Mpya.

$4 \times 1 = (\text{alama } 4)$

Tanbihi: Dondoo limetolewa uk. 140

ii

- (i) Nahau/^{ntsemu} ameyapa kisogo
- (ii) Tashbihi – kama mana iliyomdondokea kinywani
- (iii) Torozode/^{ishara} – manda

Za kuzidiza $2 \times 1 = (\text{alama } 2)$

iii

- i. Anaonyesha athari za tofauti za kisisa. Anafarakana na mume wake kwa sababu alimuunga mkono Mwekevu uk. 30.
- ii. Mwandishi amemtumia kuendeleza maudhui ya ukabilii. Mume wake anaoa msichana wa kikwao (uk. 35) baada ya kufarakana.
- iii. Ametumiwa kuonyesha tabia za wahusika wengine. Kupitia kwake tunaona utu wa Ridhaa. Ridhaa anamkuliza na kumtautia kazi (uk. 35)
- iv. Ni kielelezo cha udugu wa wanyonge. Yeye na wenzake wanamsaidia Ridhaa kukabiliana na hali ya ukiwa iliyosababishwa na kufiwa na familia yake.
- v. Anachimuza changamoto/uovu uliopo katika taasisi za umma. Analalamikia ukosefu wa vifaa vya kimsingi kama vile glavu. Analalamikia ukosefu wa huduma muhimu kama vile umeme, kuuzwa kwa dawa zilizotengewa wanyonge... (uk. 140)

- vi. Kupitia kwake tunaona jinsi kuzingatia tamaduni **bila tahadhari** kunaweza kuleta maangamizi. Anamwelekeza **Tuama** na washauri wenzake dhidi ya kupashwa tohara/kufuata mila **bila tahadhari** (uk. 143)
- vii. Anaendeleza **ploti**. Ndiye anaye hadithia kisa cha Kipanga ambaye alianza kutumia pombe vibaya kwa kukataliwa na aliyemdhania kuwa babake (uk. 143)
- viii. Kupitia kwake mwandishi anaonyesha umuhimu wa **mshikamano** wa kifamilia katika maadili ya wana. Kukataliwa na baba kunamfanya Kipanga kuwa mraibu wa pombe. *(in) Ni Kielidore ola yetu wazeeze ponde kozini na
2020 6x 1 = (alama 6) orodha yake wazeeze kote kozini ola
oyote mshikamano wa kifamilia.*
- (b)
- (i) **Chandachema**
- (i) Kumwaga **dukudu** -kuwasimulia wenzake kisa chake ili kupunguza mwemeo wa matatizo yake. Anawasimulia Umulkheri, Zohali, Mwanaheri na Kairu kisa chake. (uk. 102) */Bi Tanaashe/*
- (ii) **Kujitenga** na mazingira- Anaondoka kwa jirani baada ya Satua- mke wa jirani kuanza kumwona kama mzigo (uk. 103)
- (iii) **Kuwasaki** walezi/kutaka kurudiana na walezi/ukoo. Chandachema anatafuta asili ya mama yake Rehema. Anapopata ameolewa anahiari kutoendelea kumtafuta, (Uk. 104)
- (iv) Kufanya **maamu**/kuchukua **msimamo** imara wa kujitegemea. Chandachema anasema kwamba **hataenda** kwa shangazi yake kulelewa huko; haihalisi kumwongezea mzigo (uk. 104) kwani ndiye aliyekuwa akigharamia masomo yake tangu hapo.
- (v) **Kujiendeleza** **kielimu**/ **kuamua** kutumia uwezo wao katika elimu kujiendeleza. Anaamua kuenda katika shamba la shirika la chai la Tengenea kwani alijua pana shule hapo; atawenza kujiendeleza kielimu (uk. 105).
- (vi) **Anasema** atajitahidi masomoni (uk. 108) na kutafuta **ajira**. Chandachema anapoona hawesi kuishi /kujiendeleza kiuchumi katika mazingira ya nyumbani mwa **Bwana Tenge**, alianza kuchuma majani chai kwa malipo kidogo akiwa darasa la tano. (uk. 106)

(vii) Kuweka siri/kutosema kuhusu maamuzi yao ili yasivurugike. Chandachema hawaambii walimu wake kwamba amehama kwa BwanaTenge hadi anapofanya mtihani wake. (Uk. 107)

Zorote

4 x 1 = (alama 4)

(ii) Dick

(i) Anaingilia ulangazi wa dawa za kulevyia kwa kuhofia adhabu ya mwajiri wake.

(ii) Kutaka kukidhi mahilaji ya kimsingi kulimsukuma kuingilia ulangazi wa dawa (uk. 122)

(iii) Kuuona/kuichukulia hatua/kuuchukulia uamuza anaotoa kuhusu kuingilia uovu kama majaliwa hivyo kupunguza uzito wake. Anasema ulangazi ndio hali aliyoandikiwa na Mungu (uk. 122 – 123)

(iv) Anatathmini matendo yake na kuwazia athari za matendo hayo. Anaamua kuacha ulangazi wa dawa. (uk. 134)

(v) Kujiendeleza kitaaluma. Anasomea Teknolojia ya mwasiliano baada ya kupokea nasaha kutoka kwa Mwangeka, kwa njia hii anakinga dhidi ya kurudia mazoea yake ya awali. (uk. 174)

(vi) Ujasiriamali; Anaanzisha biashara ya vifaa vya mawasiliano ambayo inamwezesha kujitegemea na kuwanjiri wenzake. (uk. 174)

Zorote 4x 1 = (alama 4)

2. (a)

Mbinu 10 ukosogizo – Kupigahe na ufanisi

(i) Tunu na Sudi kujitolea kuwa na mfumo wa kuongoza harakati za ukombozi/kupiga vita udhalimu. Kwa mfano walikuwa watetezi wa haki hata wakiwa wanafunzi Chuoni,

(ii) Sudi kukataa ushawishi wa viongozi dhalimu. Anakataa kuchonga kinyago cha Majoka hata baada ya kushawishiwa na Kenga (uk. 11-12)

(iii) Sudi kuwatia hosu viongozi dhalimu kwamba matendo yao yahamulikwa na washikadau kama vile Jumuiya ya Kimataifa (uk. 12)

(iv) Kuwazindua wanyonge kuhusu hila za viongozi. Sudi anadhamiria kuwazindua Kombe na Boza. (uk. 14)

ziv) Tunue ali simee wanachemri viongozi haki za
Natasagamoyo

- (v) Kuchungeza mienendo ya viongozi dhalimu. Ashua na Tunu wanatambua kwamba kuna mukutano wa Kenga na kutaka kujua wanachopanga. (uk. 15)
- (vi) Kuwaita/kuwakusanya na kuwaongoza watu wasikilize na kukibili viongozi dhalimu. (uk. 15)
- (vii) Migomo ya waugazi na walimu kudai haki zao (uk. 16)
- (viii) Kuwakabili viongozi dhalimu moja kwa moja na kuwaambia makosa yao. Ashua anamkumbusha Majoka kuwa hakuna mchuuzi asiyelipa kodi na kuwa hela hizo zingesafisha soko (uk. 25)
- (ix) Maandamano – Tunu pamoja na wanaharakati wanaongoza maandamano kwa madhumuni ya kutetca haki za Wanasagamoyo na kipinga utawala dhalimu (uk. 32)
- (x) Mikutano ya hadhara na ya wachache kwa mifano, hotuba ya Tunu kwa wanahabari iliyoangazia ukiukaji wa haki za Wanasagamoyo (uk. 32)
- (xi) Kuamua kuunga mkono uongozi usaa bila kuzingatia tabaka, jinsia au umri. Raia wanamteua/wanamuunga mkono Tunu, Sudi kukataa kuchonga kinyago cha Majoka na kuchonga cha Tunu. (uk. 19)
- b) Ashua kuhakiki opende Chaide ji Majoka.
- a) Kutetca mukutano NE Majoka
- Am) Mukutano ya viongozi vya habari zin Dewaza za Maledenzo
Hoja 10 x 1 = (Alama 10)
- x) Coleksi wa vya kuchongezira tyle ya kuhakiki
- b) Ufahamu wa vya kuhakiki
- Maudhui**
 - Ukatali – kumbukumbu kuhusu mauaji ya Jabali (uk. 34)
 - Utetezi wa haki – Sudi na Tunu walipoanza harakati za utetezi wa haki walipokuwa chuoni. (uk. 18)
 - Propaganda – kumbukizi kuhusu mashujaa kupitia tangazo kwenye radio (uk. 4).
 - Mapenzi – Ashua na Majoka walivyopendana kabla ya Ashua kuolewa na Sudi (uk. 19, 23, 49)
 - Elimu – Kumbukizi kuhusu Ashua alipofuzu na kukataa ajira katika Majoka and Majoka Academy.
 - Ubashirifu – sherigae dhuru kuchukua mwembe mtembeza Majoka kuhakiki
Hoja 5 x 1 = (Alama 5)

zorite

1) Ufahamu
2) Ukatali
3) Utetezi
4) Propaganda
5) Mapenzi
6) Elimu

Tasbihi iddikisimwa amewaa za kuuza kila haki nchini rogesi.
Vito vodivida mawduu au ozaa kila vifaa vik wadili
B) Dondoo kusore vifaa mawduu yajee vila haki nchini yajee
Anabao mawduu tayo tarehe
C) Si lauraa ataa mifua tu mirej ujiji - aha tu mirej ujiji
Ie hif mirej ujiji mawduu.
D) Mwakifuni aseleza kusore sifaa am uumuhimu uj hiwakifuni.

ii Wahusika

- (i) Kutokaza tamaa kwa Asiya na Ngurumo wanapomwandama Bi.Husda hadi akawapa kandarasi.
- (ii) Ukatili wa Majoka- tunapoeleza na Siti kuwa amewaa vijana wengine watano (uk. 16) *Kobodi*
- (iii)Msimammo mkali wa Tunu na Sudi katika kutetea haki za wanasagamoyo kiasi cha kula kiapo. (uk. 18)
- (iv)Tabia ya Majoka ya kuling'anga'anja/kulishikilia jambo. (uk. 20) kwa mfano, anapomkanya Ashua asimwite mzee (uk. 20)
- (v) Tamaa ya Majoka -maelezo ya mzee Kenga kuitia kwa sauti yake inayompitikia Majoka mawazoni (uk. 29)
- (vi)Ashua ni Msomi kuitia kwa maneno ya Majoka anapomkumbusha kuwa ana shahada ya ualimu. (uk. 25)
- (vii) Tabia ya Majoka ya dharau-kumbukizi za Majoka kuhusu kisomo cha Tunu (uk. 32) *(vii) Kumbukizi wa Majoka - anishi iri nje iri kumbukizi*

Zorote Hoja 5 x 1 = (alama 5) miti kwenye nafasi

3. i

- (i) Msemaji ni Ashua
- (ii) Anamwambia Majoka
- (iii)Wamo ofisiini mwa Majoka
- (iv)Majoka anakana kwamba kuna ushahidi wa wanafunzi kugeuka kuwa makabeji kwa kudungana sumu ya nyoka/dawa za kulevyaa ndipo Ashua anasema haya.

Zorote 4 x 1 = (alama 4)

(Dondoo limetolewa uk. 26)

ii

- a) Sitiari kipanga
- kuku

I metumiwa kuonyesha uwezo wa mwenye mambo kuu ya mpya

- b) Swali la balagha

Ushahidi utatoka wapi kama kipanga ndive hukumu kwenye kazi za kuharaka?

Imetumiwa kumsuta mwenye mamlaka.

- c) Uhaishaji/Tashihisi/Uhuishi

Kipanga kupewa uwezo wa kuwa mtaalam wa sheria/hakimu. Kuonyesha upendeleo wa wenyewe nguvu dhidi ya wanawense.

2) Shihira (Kejali Shihira) Shihira - Kepala Unit Jari
2 x 2 = (alama 4) Shihira isofukara per ilir kawin di Kepala
Kangjala Gunungan untuk wajah Shihira

b) i)

ASHURT

- (i) Mkarimu – anawaletea akina Sudi, Kombe na Boza chai na mahamri (uk. 2)
 - (ii) Jasiri – Anamkabili Majoka na kumwambia udhaifu wa shule yake (uk. 25-26)
 - (iii) Mwenye kujitunza – Anaiheshimu ndoa yake ndiposa anakataa ushawishi wa Majoka. Anamwambia, "Mimi ni mke wa mtu..."
 - (iv) Mwenye hasira – Anamkanya Majoka kwa ukali anapomsimanga mumewe (uk. 24)
 - (v) Mwenye matumaini – Ana Imani kuwa maisha yatabadilika na kuwa bora soko likifunguliwa (uk. 25)
 - (vi) Mdadisi – Anamhoji Majoka kuhusu sababu ya soko kufungwa milele
 - (vii) Mwenye mdomo mchafu/mipyaro. Anamwambia Sudi kuwa amechoka kupendwa kimaskini (uk. 47)
 - (viii) Kigeugeu – kuomba pesa kwa Majoka na hali anakashifu shule na kampuni yake, kumgeuka mumewe na kumshtumu kwa kutopata matunzo kwake.

Hoja 6 x 1 (alama 6)

(8) Ni in re co lx2 - wer or ur z

Micromesistia - *concreta* *lutea* *skua* *decolor*

~~The minister - called until~~

~~30) N. maderensis - maderensis~~

~~11) No more
water will - water looks like
water in the sea~~

1914. ~~May~~ - ~~June~~ - ~~July~~ - ~~August~~ - ~~September~~ - ~~October~~ - ~~November~~ - ~~December~~

~~1000 m - openable both sides~~

AD The minimum - average bid for the regular group

~~7-1) N, mpb, black~~

ii

- claro 2
ave
O*
- (i) Kuelewa wakati ya kutukia kwa matendo kama vile maelezo kuhusu matukio nyumbani kwa kina Tunu saa mbili asubuhi.(uk. 51)
 - (ii) Mandhari hutabulisha/hubainisha wahusika katika onyesho (uk. 88) Tunatambulishwa kwa walini wa Majoka.
 - (iii) Mandhari yanadokeza/huonyesha hali ya mchezo kama vile mgogoro (uk. 88)
 - (iv) Kulinganua hali za matabaka kwa mfano Majoka na mkewe Husda wanaishi kifahari ilhali Sudi na wenzake wanafanya kazi kwenye mazingira chafu.
 - (v) Kuonyesha/kueleza mahali pa tukio mchezoni.
 - (vi) Kujenga/kuibua taharuki hivyo kuendeleza msuko.
 - (vii) Kubainisha/kuonyesha maudhui kama vile uozo sokoni (uk. 1)

Tanbihi

Mtahiniwa akikita hoja zake kwenye mandhari moja tu kama vile alisini mwa

Majoka atuzwe mradi ametosheleza hoja. *Umarbisa nafaza Zinabu vya
Kutoka matabaka, Wanaishi za kuhusisha am kuhisisha
Zinabu Hoja 3 x 2 mtabaka*

Hoja 3 x 2 mtabaka (alama 6)

4.

- (i) Kauli ya kwanza ni ya rafiki ya Otii
- (ii) Kauli ya pili ni ya Otii
- (iii) Otii anayakumbuka mazungumzo haya. Rafiki yake alikuwa akimwonya dhidi ya wasichana Mombasa.
- (iv) Anayakumbuka haya akiwa mgonjwa baada ya jamaa kuamua kuchangisha pesa za kumzikia, japo hajafa bado.
- (v) Yumo kibandani mwake

Hoja 5x1= (alama 5)

Dondoo limetolewa uk. 100

(ii)

- (i) Kinaya - Kufuata asali ukafa mzingani
(ii) Sitiari - Kufia mzingani

- Nzi kufia kidondani

Kumaanisha kudhurika na jambo ambalo pia lina faida.

- (iii) Swali la balagha - pana hasara gani nzi kufia kidondani?

2x1
2x1 - 2x1 (Alama 2)

b)

- (i) Jamaa waneona Otii ni mgonjwa mahututi. Wanaanza kuchangisha pesa za mazishi
(ii) Rafiki ya Otii anamwonya dhidi ya mahusiano ya kiholela na wasichana
- (iii) Otii kutoyawajibikia maisha yake, anasema nzi kufia kidondani si hasara
- (iv) Rehema kuondoka bila kumjuza Otii
(v) Jamaa kutozingatia ombi la Otii kuwa wamzike papo hapo, wanaishia kuaga kwenye ajali.
- (vi) Jamaa wanamsema Otii akiwa papo hapo bila kujali kuwa wanamuumiza kisaikoloja
- (vii) Jamaa kushikilia mila kiasi cha kujutia baada ya ajali.
- (viii) Mchezaji mwenzake Otii anamuumiza mchezoni kwa uchezaji hatari.
- (ix) Maafisa wa michezo wanamtelekeza Otii baada ya kuumia
(x) Otii anapopata nafuu baada ya kuumia harudi uwanjani anaanza kazi duni bandarini ambayo ametosheka kwayo.

- (xi) Kauli ya waziri wa michezo kwamba pengo aliloacha Otii halingeweza kuzibika laonyesha ukosefu wa uwajibikaji kwani hakuna aliyemjali hata pale alipoumia akiwa mchezoni. (ii) Otii anamwonya dhidi ya kujutia baada ya ajali

2020 te - 6 x 1 = (Alama 6)

Tanbihi

Mtahiniwa anaweza kuonyesha uwajibikaji au kutowajibika.

- c)

 - (i) Dennis anasoma kwa taabu *fastajiri na wazazi wa Dennis kudharauliwa*
 - (ii) Wazazi wa Dennis kudharauliwa na kila mtu kwa umaskini
 - (iii) Wazazi wa Dennis kufanya kazi duni – vibarua vya kuwalimia matajiri mashambu
 - (iv) Kutojitosheleza kwa chakula. Dennis kunywa ujj chuoni kwa kukosa unga
 - (v) Malazi duni. Shuka za Dennis zimechanika
 - (vi) Dennis hana pesa wala hana wa kurnwazima
 - (vii) Dennis hana pesa za kununulia mahitaji madogo madogo (Uk. 17)
 - (viii) Umaskini – Dennis anakosa mahitaji ya kimsingi kama vile chakula na mavazi. Hali hii inamfanya kuogopa kutangamana na wenzake chuoni. Anapobishiwa anaogopa kuufungua mlango.
 - (ix) Dennis anaogopa kuhusiana kimpenzi na Penina kwa sababu ya umaskini uliomwandama.
 - (x) Penina anamkandamiza/anam*usi*/anamdharaus Dennis kwa sababu ya umaskini
 - (xi) Chumba cha Dennis ni kikavu hakina chochote cha kutamaniwa
 - (xii) Dennis hawezi kuzichapisha hadithi zake kwa sababu ya kukosa hela.
 - (xiii) Dennis anafukuzwa na Penina kwa sababu hawezi kujikumu na kumkumu yeye
 - (xiv) Dennis ni mtegemezi wa wazazi wa Penina; ndio wanaowakimu kwa yote.
 - (xv) Anapofukuzwa anabeba chote anachomiliki kwa begi moja tu
 - (xvi) Umaskini upamfanya Dennis kujutia masomo yake ambayo hayamwezeshi kujinyanyua kiuchumi.

~~7x1~~ 7x1 = (alama 7)

5. (a) UNAFIKI

- (i) Safia anaaminiwa na wazazi wake ilihali anawahadaa kuititia kwa matendo yake.
 - (ii) Safia alimleta Kimwana wazazi wake wakijua kuwa ni msichana ilihali alikuwa mwanamume
 - (iii) Anamleta rafiki yake akisingizia kuwa ya wanasoma ilihali walishiriki mapenzi
 - (iv) Safia hujifunika gubigubi akiwa mbete ya wazazi wake ilihali alifanya kinyume akiwa faraghami.

- (v) Alipouliwa na mamake kuhusu hali yake alisingizia kuwa ni malaria.
- (vi) Kimwana huwaamkua wazazi wa Safia kwa heshima ilihali ni mtovu wa maadili-anashiriki mapenzi na Safia.
- (vii) Kimwana alijifunika sura ili asionekane na wazazi wa Safia waliodhani nj msichana ilihali alikuwa mwanamume.
- (viii) Wazazi wa Safia walisawiriwa kama wacha Mungu ilihali waliwasimanga watoto wa wengine.
- (ix) Safia anajiteca na kusema kuwa mamake alimfikiria vibaya na kuwa yeye anajilinda.

Zote 8 x 1 = (alama 8)

(b)

- (i) Matumizi ya nahau *alitunga* donge kifuani mwake – kuonyesha uchungu moyoni
- (ii) Tashhis - donge likaja juu likampanda – kuonyesha athari za hisia/kupandwa na uchungu. *Santi unowuthe*
- (iii) Taswira(uoni) – donge likaja juu
- (iv) Swali la balagha – kweli? Uongo?
Kuonyehsa mgogoro/ukinzani wa nafsi
- (v) Urudiaji-kweli uongo/kweli/uongo - takriri ~~ne~~ kuonychsa mvutano akilini mwake.
- (vi) Usambamba- labda kweli anmfikiria mambo mabaya binti yake; labda kweli dhana yake...
- (vii) Ulingenuzi wa ukinzani wa mawazo – kumtetea/kumshuku
- (viii) Tanakuzi – kweli – uongo
Kutetea - kushuku.
- (ix) Chuku – sauti kumtetea – haiwezekani

Zote 6 x 2 = (alama 12)

6. (a)

- i. Amedhoofika/amekonda kwa ugonjwa na kuteswa
- ii. Kudhulumiwa haki/kutengwa penye haki
- iii. Kulaumiwa bila sababu.
- iv. Kutofaidika kwa rasilimali/ kupuuzwa na miliki/kutothaminiwa.
- v. Kufanya kazi ngumu viwandani na kupokea ujira mdogo.
- vi. Kutopewa huduma za afya.
- vii. Kutelekezwa katika hali duni ya maisha : chawa, kunguni; funza *(Kwenda)*

Zs Kwenda $6 \times 1 = (\text{alama } 6)$

b)

- (i) Mishororo minne katika kila ubeti
- (ii) Vipande viwili katika kila mshororo (isipokuwa mshororo wa mwisho)
- (iii) Kipande cha kwanza cha mshororo kina mizani nyingi kuliko cha pili (7,4)
- (iv) Mstari wa mwisho una mizani chache (ni mfupi) isipokuwa katika ubeti wa mwisho una (mizani 11)
- (v) Kila ubeti unajitegemea kivina vina vya ndani ni tofauti kutoka ubeti mmoja hadi mwagine vina vya mwisho pia ni tofauti kutoka ubeti mmoja hadi mwagine.

n) Lito yeti sifur *n) Lito kifanyaga (isipokuwa) zebek*
zate $4 \times 1 = (\text{alama } 4)$

(c)

- (i) kawa - ukawa
mwiliwe - mwili wake
ziso - zisizo
we - iwe
- (ii) Kufinyanya sarufi
Na homa akipatwa – akipatwa na homa
Kwa tiba apuuzwa – apuuzwa kwa tiba
Funza na miguuni – na funza miguuni

2 x 1 = (alama 2)

(d)

(i) Tashbih	-	kama nyani <i>✓✓✓ 4</i>
(ii) Kinaya	-	kufanya kazi ngumu kwa malipo duni <i>✓✓✓ 3</i>
(iii) Sitiari / <i>janah</i>	-	ndwele - matatizo <i>✓✓ 6</i>
	-	Nyota - bahati/mustakabali <i>✓✓ 6</i>
	-	<i>Mugoti</i> - leoni pote chakula <i>✓✓ 3</i>
- 2x 3 x 1 = (alama 3)*

(e) Mtetezi wa haki / mzindushi

$1 \times 1 = (\text{alama } 1)$

(f) (i) mwenye <u>tumaini</u>	-	bado yuasubiri
(ii) Ana bahati mbaya	-	Nyota yake ni nyota ya huzuni
- 2x 1 = (alama 2)*
- (g) Anapopatwa na homa/anapokuwa mgonjwa/yeye hupuuzwa kama nyani / Hakuna anayemtambua/hayo ni matatizo ya kusababishiwa/ ni ugonjwa wa kusababishiwa.

2x 2x 1 = 4 x 1/2 = (alama 2)

7. (a) i) Kama watu wasinge kuwa na akili watu wote wange kuwa sawa; matajiri na maskini/Akili humwezesha mtu kuwa tajiri/mwinyi.
- (ii) Akili humwezesha mtu kuwazia halil yake;
- (iii) Humwezesha kuunda vifaa vya kuyarahisisha maisha-kuunda kitanda.
- (iv) Humwezesha kupata chakula- bila akili hata nunda hapati chakula.
- (v) Akili humwezesha mtu kubagua viliyo vibaya; hadhuriki, hivyo kusetiri afya yake.
- (vi) Humwezesha mtu kupata matibabu kwa ndwele; anawazia spitali.
- (vii) Akili huwezesha kutenga wahalifu na wasio wahalifu.
- (viii) Humwezesha binadamu kuweka akiba; humwezesha kulinda mali.

2x 6 x 1 = (alama 6)

Mifano ya vigeo

(b)

- (i) Sitiari - akili si mali *vb 1*
- akili ni mali *vb 4*
- ukawa ng'onda *vb 5*
- (ii) Tanakuzi - maskini na tajiri
- (iii) Swali la balagha - vipi gonywa kikuganda wawazia spitali? *vb 5 & 8*
- (iv) Kinaya - kuwa na matambara na kuambiwa umetajirika kwa hili. *vb 2*

4 x 1 = (alama 4)

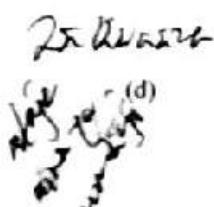
Mifano ya kuhakaza makutaji za kizazi

(c)

- (i) Inkisari - kigaragara - ukigaragara
- metajirika - umetajirika
- alokijenga - aliyekijenga
(kutosheleza idadi ya mizani)
- (ii) Mazida - muwili - mwili
(kutosheleza idadi ya mizani)
- (iii) Udondoshaji wa maneno.
Pamwe mbinu - pamwe na mbinu
(Kutosheleza idadi ya mizani).
- (iv) Kufinyanga sarufi - gani inadumu mali-Mali gani inadumu
(Kuleta urari wa vina)

*Kigaragara - kikuganda jipaa
Sijenga - vigeo*

*v) Vihizi - tangala - tangala
(kuhakaza vizi wa vizi)
Sijenga - hujaa
(kuhakaza mizani)*

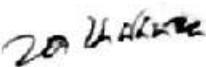

4 x 1 = (alama 4)

i. Urudiaji wa vira - kama akili si mali.

ii. Urudiaji wa silabi/sauti- silabi li na ri katika ubeti wa kwanza.

iii. Urudiaji wa mshororo / usambamba - kama akili si mali *utayawee kufikia*

2 x 1 = (alama 2)

Dhundu

(c)

- (i) Mishororo minne katika kija ubeti.
- (ii) Vipande viwili katika kila mshororo.
- (iii) Vina vya ndani na vya nje vinabudilika kutoka ubeti hadi mwagine.
- (iv) Shairi lina kibwagizo- kama akili si mali, usingeweza fikiri
- (v) Kila mshororo una mizani 16 (8, 8) *upokera idha, msl 2 vla vla*

Zoto

$4 \times 1 = (\text{alama } 4)$

anzeni 17 (8, 9)

anzeni 17 (8, 9)

anzeni 17 (8, 9)

8. (a) Wimbo wa harusi - nache aila
 $1 \times 2 = (\text{alama } 2)$ - *kuhifadhi kuhifadhi cha baba*
 kutaja 1
 mfano 1

(b)

- i) Kuoza mapema - nafsineni inasema itaacha elimu
- ii) Ulipaji mahari - mitamba imepokelewa *vba z*
- iii) Shangazi na ami kuwa na nafasi katika ndoa. *vba z*
- iv) Wanaooana hawana uhusiano wa kinasaba. *vba z*

$2 \times 1 = (\text{alama } 2)$

(c)

- i) Kushusha na kupandisha kidatu kulingana na hali anayotaka kuibua.
- ii) Kuva maliba ya bibi harusi.
- iii) Kuigiza baadhi ya vitendo.
- iv) Kuihusisha hadhira pengine kwa uimbaji/kuimba pamoja.
- v) Kuimba kwa kasi, wastani ili hadhira ipate taathira ifaayo.
- vi) Kutumia ishara/miondoko ili kuonda ukinaifu.
- vii) Kutumia ala zinazaoaifikiana na ujumbe wa wimbo.

Zoto $6 \times 1 = (\text{alama } 6)$

*in) Kuhifadhi kuhifadhi cha baba
 kuu kuu kuu moona (muziki)
 in) Kupokeza tamtu (sanzo ihangizi kuu)*

(d) I Manufaa ya mhojiano

- (i) Ni rahisi kupata habari za kutegemewa kwa vile anakabiliana ana kwa ana na mhojiwa.
- (ii) Anaweza kumusiria anayehojojiwa baadhi ya maswali.
- (iii) Anaweza kuona sifa/ishara za uso za wawasilishaji hivyo kukuza uelewa.
- (iv) Majibu yanaweza kunakiliwa au kunaswa moja kwa moja yanapotolewa, hivyo kuhifadhi.
- (v) Anaweza kubadilisha mtindo wa kuhoji ^{lwf} kulingana na kitembo cha elimu/uelewa wa anayehojojiwa.
- (vi) Anaweza kung'amua wakati anapopewa habari zisizo za kweli hivyo kutozinakili.
- (vii) Kwa vile anakabiliana na mhojiwa si rahisi kwa mhojiwa kukataa kujibu maswali.
- (viii) Mahojiano yanaweza kutolewa kuitia kwenye simu hivyo kupunguza gharama. *Kuenda wende*

Zalika x 1 = (alamu 5)

II Changamoto

- (i) Tatizo la kimawasiliano huenda likaathiri utoaji wa habari.
- (ii) Huenda mhoji/mhojiwa asiwe na muda wa kutosha wa mahojiano. *Kindooz muda*
- (iii) Mhojiwa kumshuku mhoji, hivyo kutotoa habari za kutegemewa.
- (iv) Mhoji kuwajaza wahojiwa hofu kutokana pengine na kiwango chake,cha elimu.
- (v) Kwa vile wahojiwa wanakabiliana na mhoji moja kwa moja, huenda wakampa habari za uongo ili kumfurahisha.
- (vi) Ikiwa matini ya mahojiano imeandikwa kwa lugha tofauti, huenda pakawa na tatizo la kutafsir.
- (vii) Ni njia ghajji kwani kwa kawaida mtafiti sharti asafiri kukutana na mhojiwa.
- (viii) Anayehojoji akishindwa kuibua maelewano baina yake na mhojiwa mwanzoni, huenda mawasiliano yakatizwe, hivyo kuathiri vibaya utoaji wa habari.

Zalika 5 x 1 = (alamu 5)